

Knjiga ima i abecedno „Kazalo imena“ koje omogućuje brzo nalazjenje informacija o spomenutim osobama ili izvorima građe vezane uz pojedine osobe u knjizi.

Predstavljajući njegovo djelo *Stotinu reverendi* (2008.), napisao sam „pisac nije po struci povjesničar, ali je svojim radom postao stručan“. Nakon što je objavio više djela istih povijesnih i kulturnih vrijednosti o svećeničkim osobama u kojima je zasvjedočena povijest Crkve i hrvatskog naroda, autoru, usuđujem se kazati, pripada titul povjesničara u znanstvenom smislu. Istina da se pisac bavi osobama više nego povijesnim događajima, ali tko čita njegova djela, jasno zapaža da on vrednuje osobe u kontekstu povijesnih događaja njihova vremena pa i povijesni događaji u predstavljanim likovima bivaju vrlo jasni. Pisac očito želi na ovaj način iz zaborava povijesti uzdići važne osobe iz svećeničkog reda zaslužnih i za Crkvu i povijest Hrvata.

Anti Pavloviću, autoru ovoga i drugih djela koja je objavio, treba odati javno priznanje na iscrpnim podacima o biskupima velikanima već zaboravljenim iz crkvene i opće hrvatske povijesti. U djelu dominira u svemu njegova ljubav prema Crkvi i voljenoj Hrvatskoj. Mislim da bi i sveučilišne ustanove u Hrvatskoj, napose Osječko sveučilište na čijem području autor živi, morali prepoznati njegov ogromni doprinos upoznavanju i

značenju velikana naše crkvene i nacionalne hrvatske povijesti te odati javno priznanje znanstvenika, možda titulom doktora „honoris causa“ ili nekim drugim javnim priznanjem. On je to zaslužio.

Božo Odobašić

KNJIGA O POVIJESNOM ISUSU KAKO GA VIDI UMJERENI IRANSKO-AMERIČKI MUSLIMAN

Reza ASLAN, *Zelot. Život i vrijeme Isusa Nazarećanina*, s engleskog prevela Iva Ušćumlić Getić. Sarajevo: Buybook, 2014., 266 str.

Kad me urednica izdavačke kuće Buybook Ida Hamidović, elektroničkim pismom od 22. svibnja 2014., zamolila da sudjelujem u promociji ove knjige, odgovorio sam da želim vidjeti knjigu i tada odlučiti. Već sutradan omogućeno mi je da knjigu preuzmem u njihovoj knjižari u Sarajevu. Pročitavši pedesetak stranica, pristao sam.² U međuvremenu sam iz američkog izdanja „Wikipedije“ izvukao članak o autoru. Rođen je u Teheranu god. 1972. odakle su mu roditelji god. 1979. zbog Homeinijeve revolucije odselili u Sjedinjene Države. Kako njegovi roditelji nisu bili gorljivi

² Izlaganje na promociji prijevoda Aslanove knjige na bosanski, u režiji izdavača, u Sarajevu 16. lipnja 2014., uz nazočnost autora.

muslimani, kao srednjoškolac bio je prešao na evangeličko kršćanstvo iz kojega je istupio na početku fakultetskog studija vrativši se vjeri djedova, ali pripada umjerenim muslimanima. Između ostalog, zalaže se za punu vjersku slobodu manjina, uključivši kršćane u muslimanskim državama. Prema njegovim izjavama u intervjuima diplomirao je studij religija (B. A.), ali mu jedan od prvih ocjenjivača ove knjige Allan Nadler to osporava. Magistrirao je na kršćanskom teološkom fakultetu Harvard Divinity School s temom iz islama, doktorirao na University of California, Santa Barbara, s temom iz sociologije religije: „Globalni džihadizam kao transnacionalni socijalni pokret - teološki okvir (Global jihadism as a transnational social movement: a theological framework)“. Studirao je i kreativno pisanje (*creative writing*) i to sada predaje na University of California, Riverside. Utemeljitelj je *on-line* novina „Aslan Media“ u kojima objavljuje vijesti i zabavnu građu o Bliskom istoku. Iran kritizira za strahovito kršenje ljudskih prava pripadnika bahajske religije u vlastitoj zemlji, a za kršćane u muslimanskim državama rekao je 13. rujna 2013.: „Njihovo progonstvo i raseljavanje nije ništa manje od regionalnog etničkog čišćenja koje će se ubrzo pokazati kao povijesna tragedija za kršćane i muslimane“.

Knjigu posvećuje svojoj su-

pruzi Jessici Jackley s kojom ima dvoje djece i njezinoj obitelji, zahvalan što su ga s ljubavlju prihvatili u SAD-u gdje je „osamdesetih godina biti musliman značilo biti Marsovac. Moja vjera bila je modrica, najočitiiji simbol različnosti; trebalo ju je sakriti“. U „Autorovoj bilješci“ ističe uz to da je Bibliju proučavao kao „skeptični znanstvenik“ te da su ga „dvije decenije rigoroznog akademskog istraživanja o porijeklu kršćanstva učinile istinski posvećenim učenicom Isusa iz Nazareta, više nego što sam ikada bio učenik Isusa Krista“ (str. 16-17). Ovo postaje jasno tek na kraju, gdje izražava žaljenje što je „Pavao istisnuo historijskog Isusa“ stvorivši Krista vjere, što je navodno bila „šteta“ (str. 182). Iz čega izlazi da je svrha njegova istraživanja i knjige učiniti što atraktivnijim Isusa povijesti da bi kao musliman vjernik „dokazao“ kako je Krist vjere neprihvatljiv.

Na početku je uvrštena karta Palestine u crno-bijeloj tehnici te tlocrt jeruzalemskog Hrama iz Isusova vremena sa Svetinjom nad svetinjama, tri službena dvorišta s rimskom utvrdom Antonijom i sinedrijem. U „Uvodu“ (str. 19-24) ističe da je povijesni Isus bio Židov prvog stoljeća uključen u vjerske i političke nemire svoje domovine, da „ima malo sličnosti sa slikom nježnog pastira kakvu njeguje kršćanska zajednica“, da su kršćani rano osjetili potrebu

odvajanja od revolucionarnog fanatizma koji je doveo do uništenja Jeruzalema god. 70. Najavljuje da knjigom želi doprinijeti pokušaju ponovnog prihvaćanja Isusa povijesti, Isusa prije kršćanstva, čija misija je propala zbog nasilne smrti na križu. U kronološkoj tablici (str. 25-26) iznosi pregled povijesnih događaja od makabejskog uspjelog otpora nasilnoj helenizaciji god. 164. pr. Kr. do god. 398. po Kr. kada je koncil u Hiponu usvojio popis knjiga koje kršćani čitaju u bogoslužju i time stvorio kanon Staroga i Novoga zavjeta.

Knjiga obuhvaća petnaest poglavlja koja su grupirana u tri dijela:

- Palestina od Pompeja do Vespazijana (63. pr. do 70. po Kr.);
- Povijesni Isus u Palestini pod rimskom okupacijom (oko god. 28. do 33. po Kr.);
- Kršćanstvo nastalo iz Pavlova proglašenja Isusa Kristom.

U prologu prvom dijelu Aslan uživiljeno opisuje jeruzalemski Hram sa životinjskim žrtvama koje su prikazivane u smrdljivom dvorištu i svećenicima koji su pohlepno ubirali desetinu od hodočasnika (*tithe* - prevoditeljica ostavljala neprevedeno). Na podrugljiv prikaz židovskog kulta autoru su odgovorila preko interneta dva Židova is SAD-a: Alan Adler, inače profesor judaistike, i novinar Larry Behrent. Ovaj dru-

gi naslovio je svoj odgovor s „Je li Hram smrdio?“ i citira studiju Suzan Ashbrook Harvey o žrtvama pogana i Židova u ono doba iz koje izlazi da su žrtve doista mirisale jer uz štovanje božanstva bila je prakticirana obvezatna mirišljivost. Nadler predbacuje Aslanu da precjenjuje utjecaj rabina dijaspore, a zabacuje mudrace domovine u judaizmu Isusova vremena. On u oštrom zaključku kaže: „Je li Aslanovo insistiranje na bitnoj ‘židovštini’ Isusa i njegova zelotskog političkog programa također način sugeriranja da su judaizam i Isus, ništa manje od islama i Muhameda, religije i proroci kojima je zajednička prljava povijest političkog nasilja; da je mesijanski seljački zelot iz Nazareta bio čovjek ništa pismeniji i manje nasilan nego prorok Muhammed?“

Osnovna Aslanova teza je da je Isus Nazarećanin povijesna osoba koju su Rimljani osudili na okrutnu smrt na križu zbog političke pobune jer se kao naivni zelot iz Galileje spremao na izgon Rimljana iz Svete Zemlje i uspostavu kraljevstva Božjega koje bi bilo teokratska židovska država. Bez navođenja kriterija za razlikovanje povijesnih Isusovih izreka u kanonskim evanđeljima od onih koje su mogli dodati evanđelisti tumačeći Isusove riječi i događaje za svoje vjernike između 70. i 100. godine poslije Krista, on središnjim izrekama proglašava

dvije o maču: Mt 10,34 i Lk 22,36. Pri tome ne posvećuje nikakvu pozornost smislu tih izreka u teologiji pojedinog evanđelista i neposrednom kontekstu. U prvoj Isus kaže svima slušateljima u Galileji da nije došao donijeti u svijet mir nego mač. U drugoj Isus pod kraj oproštajne večere u Jeruzalemu, neposredno pred uhićenje, govori apostolima neka prodaju haljinu i kupe mač jer predstoji vrijeme progona.

Budući da večeras „promoviramo“ Aslanovu knjigu prevedenu na bosanski, ističem kao hrabro i pozitivno to što autor, iako musliman, smatra povijesnim događaj Isusove smrti na križu. Poznato je da Kur'an u 4,157-159 kategorički tvrdi da Merjemin sin Isa nije umro na križu. Svi komentari Kur'ana koji su objavljeni u BiH posljednjih dvadesetak godina to smatraju doslovnim smislom tvrdnje. Jedan profesor Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, u razgovoru sa mnom, istaknuo je da su razlike između Isusa u Kur'anu i Isusa u kanonskim evanđeljima tako velike da je teško prihvatiti da se radi o istoj osobi. Iz osobnih kontakata s muslimanskim teolozima u Sarajevu i sudjelovanja na međureligijskim konferencijama u svijetu znam da većina muslimanske uleme smatra istom osobom Isusa Kur'ana i Isusa kanonskih evanđelja. Prihvaćajući u svojoj knjizi o povijesnom Isusu povijesnost Isusove smrti na kri-

žu, Aslan kao obrazovani musliman očituje znanstvenu hrabrost.

Ostajući još kod Aslanove osnovne teze da je kraljevstvo Božje središte Isusova propovijedanja i djelovanja, s radošću ističem da to priznaju i kršćanski istraživači koji se bave povijesnim Isusom. On spominje više puta jednoga od njih, a to je John Meier, o kojem naš autor kaže da ga je slušao u toku redovnog studija religija. Meier je u razmaku od 1991. do 2009. objavio četiri debela sveska o povijesnom Isusu, a još nije gotov svezak o smrti Isusovoj. Pojam kraljevstva Božjega u propovijedanju povijesnog Isusa Meier je obradio u drugom svesku, i to na 269 stranica (*A Marginal Jew, Volume Two: Mentor, Message and Miracles*, New York: Doubleday, 1994., str. 237-506). On pojam kraljevstva Božjega veže uz Isusove propovijedi i čudesna ozdravljenja pa je to „prisutna stvarnost Božje naklonosti ljudima po Isusovim djelima i riječima“. Nikakvo nasilno ubrzavanje Božje vladavine - kako tvrdi Aslan. Da bi Isusa učinio borbenim fanatikom, Aslan je ustvrdio da Isus nije bio pismen niti je znao grčki te da u Nazaretu Isusova vremena nije bilo sinagoge ni rabina koji bi dječake poučavao u osnovama pismenosti, književnosti i nacionalne povijesti. Tužno je što Aslan spominje kako je Isus u drugim mjestima nastupao u sinagogama, a zaboravlja da su

tamo čitani odlomci iz proroka o Božjoj vladavini te pjevani psalmi u kojima se također veliča milosna Božja vladavina.

Aslan kritizira hramske kulturne službenike što su svoje religiozne usluge naplaćivali, a hvali Isusa što je besplatno ozdravljao one koji su mu se s vjerom obraćali. Ovu besplatnost Isusovih nastupa ističu i drugi istraživači te također njegovo zbližavanje s rubnim i otpisanim članovima židovskog društva.

Među dva najvažnija događaja povijesnog Isusa Aslan ubraja svečani mesijanski ulazak u Jeruzalem pri kraju djelovanja (*ministry* je prevoditeljica uporno prevodila kao „namjesništvo“!) i čišćenje hramskog dvorišta od trgovaca koji su izopačili religiju u materijalnu zaradu. Važnost tih dvaju događaja ističe i J. Meier u svojem članku o povijesnom Isusu koji sam preveo na hrvatski za studente katoličke teologije („Povijesni Isus“, u D. J. Harrington i dr., *Komentar evanđeljâ i Djela apostolskih*, Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 1997., 641-677). Isus je tada dopustio da mu oduševljeni sljedbenici kliču kao Mesiji iz roda Davidova, a u Hramu je objasnio da kuća Božja ne smije biti pretvarana u razbojničku pećinu. Vjerski poglavari osjetili su se ugroženima takvom Isusovom sviješću o samom sebi i odlučili izručiti ga Ponciju Pilatu kao predstavniku rimske vlasti na

pogubljenje smrću na križu.

Zajedno s većinom drugih istraživača, Aslan priznaje da je povijesni Isus imao dvanaest učenika koje je nazvao apostolima, jedan od njih bio je i Šimun kojega Luka u svojem popisu naziva *zēlōtēs* (Lk 6,15 – revnitelj, odatle u engleskom riječ *zealot*), a Marko i Matej „Kananajac“, ali je značenje isto. Bio je to naziv za gorljive vršitelje Tore te je Isus i jednog takva prihvatio u skupinu svojih suradnika. Aslan se slaže s drugim istražiteljima da je politička partija zelota postala aktivna tek u vrijeme židovskog Prvog ustanka protiv Rimljana, kojih 30 godina nakon Isusa, te Isus nije u tom smislu bio zelot. Ali jest navodno u smislu oduševljenja za kraljevstvo Božje kao teokratsku državu pa je trebao silom pomoći da ona što prije nastupi. Povijesni Isus je bio natprosječno inteligentan Židov iz Galileje, a ne naivni seljak koji bi sa skupinom fanatika planirao pobunu protiv moćne rimske vojske u njegovoj domovini. Zato je Aslanova osnovna tvrdnja zapravo ideologijska i za kršćanske istraživače neprihvatljiva. Neki istraživači Židovi i kršćani smatraju da je povijesni Isus mogao biti naklonjen različitim teološkim strujama među Židovima svojega vremena, npr. farizejima te onima kumranske sekte, ali nije bio fanatični politički zelot. Na internetu sam našao recenziju

kršćanskog profesora Stephena Protheroa s Boston Universityja koji odbacuje Aslanovo radikalno dijeljenje Isusa povijesti od Krista vjere te vidi u ovoj knjizi izravnu aluziju na američke prilike nakon terorističkog napada u New Yorku: „Na kraju, *Zelot* ne nudi čitateljima povijesnog Isusa, nego Isusa za naše mjesto i vrijeme – američkog Isusa za dvadeset prvo stoljeće, još specifičnije za društvo nakon jedanaestog rujna koje se trudi da otkrije smisao stalnog rivalstva kršćanstva i islama“.

Na kraju, što je izdavač ove knjige htio prijevodom na bosanski? Na omotu stoji malim slovima da knjiga spada u „Biblioteku Reforma“. Iz toga naslućujem da je izdavač čuo kako je u SAD-u neko vrijeme ova knjiga bila bestseler te je probudila živahnu raspravu, barem na televiziji i internetu. Pretpostavljam da izdavač priželjkuje živahan odjek ove knjige u BiH, i to ne samo iz trgovačkih razloga. Međutim, bošnjačka ulema i dalje će stajati na stanovištu da povijesni Isus nije umro na križu, a kršćanski znanstvenici prihvaćati zajedno s Aslanom da jest. Pratim američke časopise *The Catholic Biblical Quarterly* i *New Testament Abstracts*, koji su znanstveno posvećeni Novom zavjetu, i tjednik *America Magazine* namijenjen svim katolicima. Nisam zamijetio da bi američki znanstvenici

koji se bave povijesnim Isusom – bili kršćanski vjernici bili drugi istraživači – ovoj knjizi posvetili profesionalnu pozornost. Priznajući dobru volju i autoru i izdavaču, prognoziram da ni kod nas neće imati dubljeg odjeka.

Mato Zovkić